

Vapaa kielivalinta ry:n lausunto Hallituksen esityksestä Eduskunnalle laiksi perusopetuslain väliaikaisesta muuttamisesta – toisen kotimaisen kielen kokeilu

Kokeilu

Kokeilulla ja sen vaatimalla perusopetuslain muutoksella pyritään lisäämään mahdollisuuksia kielivalikoiman laajentamiseen kun oppilaita ei velvoitettaisi toisen kotimaisen kielen opiskeluun. Lakiehdotuksessa todetaan: ”Tämän pykälän tarkoituksena on lisätä kokeiluun osallistuvien opetuksen järjestäjien mahdollisuuksia kielivalikoiman laajentamiseen ilman oppilaita velvoittavaa toisen kotimaisen kielen opiskelua.” Kokeilun tarkoituksena on lisäksi saada tietoa kielivalintoihin liittyvistä tekijöistä, selvittää valinnaisuuden lisääntymisen vaikutusta kielitaidon laajentumiseen ja osaamisen vahvistumiseen. Kokeilussa on tarkoitus seurata vaikutuksia oppimistuloksiin, kielivalintoihin ja tarjontaan, sekä vaikutusta oppilaiden perusopetuksen jälkeisiin opintoihin.

On kaikki syyt turvata kokeilun tarkoituksenmukainen onnistuminen.

Kokeilun tarpeellisuus

Kokeilulle on olemassa selvä tarve. Suomalaisten kielitaidon yksipuolistuminen on tosiasia. Suhteellisen harva peruskoululainen ja korkea-asteelle pyrkivä opiskelee muita kieliä kuin ruotsia ja englantia. Oppilaat valitsevat englannin, koska kokevat sen – ja aivan oikein – tarpeelliseksi. Ruotsia on perusopetuslain mukaan pakko opiskella. Vain joka viides peruskoululainen opettelee muita kieliä, esimerkiksi saksaa, ranskaa, venäjää tai espanjaa. (YLE 16.5.) Kielivalikoiman supistumiskehitys on jatkunut lukiossa. Niinpä lukiolaisista opiskeli saksaa vuonna 2003 vielä lähes kolmannes (30,6 %), mutta vuonna 2013 enää runsas kymmenesosa (12,7 %). Ranskan kielen lukijoiden osuus putosi samana ajanjaksona kolmanneksen (13,9 % -> 8,3 %). (Tilastokeskus 2014.) Tilanteen kehnous korostuu kun tarkasteltavaa ajanjaksoa pidennetään. Niinpä peruskoulussa saksan ja ranskan opiskelu on romahtanut vuosien 1995 ja 2010 välillä ja venäjää ja espanjaa luetaan tarpeeseen nähden minimaalisesti (ks. esim. Ahto Apajalahti, Helsingin Sanomat 21.7.). Lisäksi monet lopettavat vapaaehtoisen A2 tai B2 kielen opiskelun. (Tilastokeskus 2014.)

Tähänastiset keinot, kuten erilaiset kampanjat, kielitaidon monipuolistamiseksi eivät ole tepsineet. Kansalaiskeskustelussa ja myös asiantuntijoiden taholta on esitetty, että ruotsin kielen valinnaisuus olisi tehokas keino monipuolistaa suomalaisten kielitaitoa. (ks. esimerkiksi Anna-Kaisa Mustaparta ja Liisa Jääskeläinen, Helsingin Sanomat 7.3. ja 18.5. 2017.) Ruotsin pakollisuuden kannattajat ovat puolestaan väittäneet, että ruotsin valinnaisuus ei lisäisi muiden kielten opiskelua. On kuitenkin luultavaa, että suomenkielisten oppilaiden ja vanhempien näkökulmasta mahdollisuus vaihtaa ruotsin opinnot jonkin toisen vieraan kielen opiskeluun kannustaisi opiskelemaan vähemmän opiskeltuja kieliä. Tämä johtuu siitä, että suomenkielisten on vaikea motivoitua ruotsin opiskeluun. Syynä on ruotsin vähäinen käytettävyys suurimmassa osassa Suomea. Niinpä suomenkielisten kuntien asukkaista, joita on noin 3,7 miljoonaa, on ruotsinkielisiä keskimäärin 4 promillea. (Tilastokeskus, väestötilastot.) Tällöin noin kahtasataa neljäkymmentä suomenkielistä kohti on yksi ruotsinkielinen, joka hänkin osaa suomea. Panostaminen ruotsin opiskeluun ei tässä ympäristössä perustu koettuihin hyötyihin. Ruotsinkielisillä ei ole tätä motivoitumisen ongelmaa. Tästä syystä aiottu kokeilu on suomenkielisten kannalta erityisen merkityksellinen. Tarkastelemme tästä syystä kielikokeilua erityisesti suomenkielisten koululaisten ja heidän vanhempiensa kannalta.

Alueellinen kielikokeilu tarjoaa mahdollisuuden selvittää, missä määrin vapautuminen toisen kotimaisen kielen opiskelusta lisää kiinnostusta muiden vieraiden kielten opiskeluun, sekä missä määrin koulutuksen järjestäjät voisivat tätä kautta laajentaa opiskeltavien kielten valikoimaa.

Esityksessä lakimuutoksen tarkoituksena on lausuttu ”lisätä kokeiluun osallistuvien opetuksen järjestäjien mahdollisuuksia kielivalikoiman laajentamiseen”. Tämä muotoilu, joka nostaa esille opiskeltavien kielten tarjonnan, kattaa vain osan ongelmaa. Toisen puolen ongelmaa muodostaa opiskeltavien kielten ”kysyntä”. ”Kysynnän” ongelma tarkoittaa, että oppilaiden motivoituminen ja opiskelu/oppimiskapasiteetti ovat käytännössä rajallisia. Suomenkielinen tarvitsee erityistä motivoitumista ruotsin opiskeluun, mihin edellä jo viitattiin. ”Kysyntäongelman” reaalisuutta voidaan kuitenkin havainnollistaa ajatuskokeella. Jos oletetaan, että oppilaiden motivoituminen ja oppimiskyky eivät aseta rajoja vieraiden kielten opiskelulle, voitaisiin ”vähän opiskeltujen kielten ongelma” ratkaista perusopetuslain muutoksella. Tällöin perusopetuslain 11 §:n pykälän 1 momentti kirjoitettaisiin, muotoon ”perusopetuksen oppimäärä sisältää kaikille yhteisinä aineina äidinkieltä ja kirjallisuutta, toista kotimaista kieltä, *kahta vierasta kieltä* etc.” Oppilaan olisi näin opiskeltava vähintään neljää kieltä, joista kolme olisi oppilaalle vieraita kieliä ja näistä kolmesta yksi olisi oppilaan itse valitsema ”vähän opiskeltu kieli”. Jokainen ymmärtää, että neljän kielen opiskelun vaatiminen jokaiselta ei ole mahdollista (Mustaparta & Jääskeläinen, Helsingin Sanomat 7.3.2017).

Käytännössä, nykyisten vaatimusten voimassa ollessa ja kun oppilaiden ajalliset ja muut resurssit ovat rajalliset, oppilaat valitsevat yhä harvemmin vapaaehtoisesti muita vieraita kieliä. Tästä syystä ”Kahden vuosikymmenen kuluessa toteutetut kieltenopiskelun monipuolistamisohjelmat ovat tuottaneet vain lyhytkestoisia tuloksia (Mustaparta & Jääskeläinen, Helsingin Sanomat 18.5.2017)”.

Myös kielten opiskelussa tulisi ottaa oppijälähtöisesti huomioon koululaisen, vanhempien ja opiskelijan näkökulma.

Kokeilun ehdot ja vaikutukset

Ongelman jäsenyys on yhteydessä ongelman ratkaisemiseksi tarjottuihin keinoihin. Puutteet ongelman jäsenyksessä johtavat keinojen puutteisiin. Keinojen puutteet liittyvät kokeilun (koeasetelman) järjestämiseen (”kokeilun säännöt”), millä on vaikutusta koululaisten ja vanhempien osallistumiseen ja ”vähän opiskeltujen kielten” opiskeluun sekä valinnoista saatavaan tietoon.

Hallitus on linjannut, että enintään 2200 peruskoululaista voi syksyllä 2018 aloittaa pakollisen ruotsin sijasta jonkin toisen itselleen vieraan kielen opiskelun. Ns. alueelliseen kielikokeiluun osallistuva voisi ottaa opinto-ohjelmaansa ruotsin tilalle 5. tai 6. luokalla esimerkiksi saksan, ranskan tai venäjän opinnot. Esityksessä tarjotaan mahdollisuus tehdä ammattikoulu- ja lukiotutkinto ilman ruotsin opintoja. Esityksessä ei sanota, että vapautus ruotsin opinnoista ulottuisi ammattikorkeakoulu- ja yliopistotutkintoihin. Saa sen vaikutelman, että kokeiluun osallistuvat eivät voisi saada korkeakoulu- ja yliopistotutkintoa ilman pakollisia ruotsin opintoja.

Kokeilun onnistumiseen ja hyväksyttävyyteen vaikuttavat tekijät liittyvät koululaiseen, hänen vanhempansa, kouluun ja tätä kautta kuntaan tai muuhun koulutuksen järjestäjään.

Kokeilun onnistumiseen ja hyväksyttävyyteen vaikuttavat koululaisen ja vanhemman osalta, yhtäältä (1) osallistuvien oikeudet ja kokeilun eettisyys ja toisaalta koululaisen ja vanhemman halu osallistua kokeiluun. Koululaisen ja vanhemman osallistumishalu vaikuttaa sekä (2) kieltenopiskelun monipuolistumiseen että (3) kokeilulla tuottavaan tietoon.

- 1) Osallistuvien oikeuksien ja kokeilun eettisyyden näkökulmasta on tärkeää, että kokeiluun osallistuvat eivät joudu muita huonompaan asemaan. Yhdenvertaisuusperiaate vaatii, että kokeilua järjestettäessä huolehditaan siitä, että osallistujat ovat tasaveroisessa asemassa muiden nuorten kanssa. Tätä periaatetta rikkoisi se, että kokeiluun osallistuvat, jotka on vapautettu peruskoulussa ja lukiossa ruotsin opinnoista, eivät saisi korkeakoulu- ja yliopistotutkintoa ilman ruotsin opintoja. Heidän olisi aloitettava ruotsin opinnot alkeista lähtien, mikä vaikeuttaisi tai jopa vaarantaisi opintojen menestyksellisen suorittamisen. Tämä ei voi olla oikein. Esityksessä ei myöskään kiinnitetä riittävästi huomiota ongelmiin, joita kokeiluun osallistuva koululainen kohtaa, jos perhe muuttaa toiseen kuntaan. Oppilaalle olisi taattava mahdollisuus suorittaa peruskoulu loppuun ilman velvoittavia ruotsin opintoja.
- 2) Koululaisen ja vanhemman osallistumishalun vaikutus kieltenopiskelun monipuolistumiseen. Huoltaja päättää kokeiluun osallistumisesta, lastaan kuunnellen ja lapsen parasta ajatellen. Päätöksenteossa vanhempi ottaa luonnollisesti huomioon kokeiluun osallistumisen seuraukset ja seurausten seuraukset. Nämä koskevat jatko-opintoja ja tulevaa työuraa. Mikäli vapautus ruotsin opinnoista ei ulottuisi ammattikorkeakoulu- ja yliopistotutkintoihin, siirtyisi ruotsin opiskelun työtaakka jatko-opintotasolle. Opiskelijan olisi aloitettava ruotsin opiskelu alkeista lähtien, mikä realistisesti ajatellen tulisi olemaan vaivalloista ja todennäköisesti viivästyttäisi – ehkä huomattavasti – opintojen saattamista päätökseen. Tämä ei ole ongelma, jos vanhempi ajattelee, että lapsi suorittaa vain ammattikoulu- ja/tai lukiotutkinnon, mutta ei näitä ylempää tutkintoa. Harva, tuskin kukaan vanhempi voi olla tästä varma.
Tilanne aiheuttaa epävarmuutta ja huolta lapsen jatko-opinnoista. Kokeiluun osallistuminen sisältää vanhempien näkökulmasta korkeakouluopintoja koskevan riskin ja tähän liittyviä haittoja ja epävarmuutta. Onko vanhempi valmis hyväksymään nämä miinusmerkkiset seuraukset ja lähtemään kokeiluun?
Asetelma vaarantaa kokeilun onnistumista. Ensiksi, vanhempien epävarmuus voisi vähentää halukkuutta osallistua niin, että kokeiluun ei saada riittävästi osallistujia. Toiseksi, kokeiluun osallistuvat valikoituvat epätarkoituksenmukaisesti. Yhteiskunnan ja kansalaisten näkökulmasta kielitaidon yksipuolistuminen on ongelma erityisesti asiantuntijatyössä ja johtavissa tehtävissä. Korkea-asteelta valmistuvien kielitaitoa tulisi monipuolistaa. Olisi epätarkoituksenmukaista, jos kokeiluun hakeutuisi enimmäkseen perheitä, joissa lapsen ei odoteta hakeutuvan korkea-asteen koulutukseen. Kolmanneksi, opiskelijan kiinnostus ja mahdollisuus pitää yllä (kokeilussa valitun) toisen vieraan kielen taitoa jatko-opinnoissa voi vaarantua, kun opiskelijan täytyisi englannin lisäksi keskittyä ruotsin opiskeluun uutena kielenä. Neljänneksi, jos ruotsi säilyy pakollisena korkeakouluopinnoissa, saattaa ruotsin opintojen puute lannistaa nuoren halukkuutta hakeutua jatko-opintoihin. Tämä on yleensä ottaen epätarkoituksenmukaista nuoren ja yhteiskunnan kannalta ja tekee lisäksi hänen kohdallaan tyhjäksi sen hyödyn, joka kokeilulla voisi olla kielitaidon monipuolistamiseksi asiantuntijatehtävissä.
- 3) Koululaisen ja vanhemman osallistumishalun vaikutus tiedon tuottamiseen. Edellä kuvattu kokeiluun valikoituminen heikentää kokeilun avulla saatavan tiedon laatua. Olisi tärkeää tietää, millaisiin kielivalintoihin kokeilu johtaisi ja miten taustatekijät, kuten vanhempien koulutus, oppilaan sukupuoli jne. tähän liittyvät. Olisi jo sinänsä arvokasta tietää vanhempien halukkuudesta tarttua kokeilun tarjoamaan mahdollisuuteen tehdä kielivalintoja. Jos toisen kotimaisen kielen valinnaisuus ei ole aitoa, vaan ruotsin opiskelemattomuus johtaa suomenkielisen jatko-opintojen kannalta epävarmuuteen, hakeutuisi kokeiluun luultavasti (voittopuolisesti) oppilaita, joiden kohdalla opiskelu korkeakoulussa ei ole jostain syystä relevantti kysymys. Heidän kohdallaan tähtäimessä olisi

pikemminkin toisen asteen opinnot kuin korkeakouluopinnot. Vain ja kokeilun tarkoitukseen nähden epätarkoituksenmukainen osallistujaryhmä heikentäisi vakavasti kokeilusta saatavan tiedon laatua, sen pätevyyttä tutkimuskysymyksiin vastaamisen kannalta.

Osallistujalle tuleekin taata oikeus suorittaa ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-tutkinto ilman ruotsin opintoja. Tämä on mahdollista kyseisiä tutkintoja koskevia asetuksia muuttamalla. Vaikka kielilain mukaisesta kielitaidon vaatimuksesta ei osallistujien kohdalla luovuttaisi, tulee ruotsin opinnot voida suorittaa tutkinnosta erillisinä opintoina. Osallistujille tulisi myös taata selkeästi mahdollisuus hankkia ruotsin taidot halutessaan lukiossa ja korkeakoulussa, sekä huolehtia haasteista, joita asuinpaikkaa vaihtavat perheet kohtaavat. Ainakin suurissa kaupungeissa tulisi olla koulu, jossa kokeiluun osallistuneet voivat jatkaa.

Kokeilun onnistuminen riippuu oleellisesti koulutuksen järjestäjien (kuntien) aktiivisuudesta hakeutua kokeiluun. Edellä kosketeltujen kokeilun ehtojen selkeys ja oikeudenmukaisuus lisää koulutuksen järjestäjien halukkuutta hakeutua kokeilun piiriin. Selkeät ehdot helpottavat kokeilusta kertomista ja sen markkinointia vanhemmille. Koulutuksen järjestäjien kiinnostus kokeiluun on myös taloudellinen kysymys. Kunnille tulisi osoittaa euromääräinen korvaus kustannuksista, joita kokeilu ja siitä tiedottaminen niille aiheuttaa. Lisäkustannuksia saattavat aiheuttaa esimerkiksi tarve palkata kokeilun johdosta esim. lisäopettaja tai järjestää mahdollisesti ruotsinkielen opettajalle muita töitä, että hän saa tuntinsa täyteen. Pienissä kouluissa on pienet opetusryhmät, mikä saattaa aiheuttaa kuljetuskustannuksia, jos esimerkiksi useamman koulun oppilaat ovat samanaikaisesti opetuksessa. Jos kunnille ei tarjota kokeilun aiheuttamiin kuluihin ylimääräistä resurssia, on kokeiluun lähteminen epävarmalla pohjalla.

Lisäksi, jotta voidaan varmistaa maantieteellisesti ja kielellisesti kattavan kokeilun onnistuminen, on kokeilua jatkettava siten, että kokeiluun voidaan ottaa oppilaita vielä myös vuoden 2019 syyslukukauden alkaessa. Nyt kesällä 2017 lakialoite ole vielä edes valmis. Koulutuksen järjestäjillä on vain niukasti aikaa hakea kokeiluun, tehdä tarvittavat järjestelyt, kuten huolehtia kokeilun tarvitsemista resursseista. On pelättävissä, että koulutuksen järjestäjät eivät välttämättä uskalla lähteä tai ehdi mukaan näin tiukan aikataulun puitteissa.

Koulutuksen järjestäjien (kuntien) osalta onkin kokeilun järjestelyissä kiinnitettävä huomiota seuraaviin asioihin:

- lainvalmistelussa on tuotava selvästi esiin mahdollisuus saada kokeilun kustannuksiin hankerahaa ja tämä tulee olla kirjattuna lakitekstiin.
- kunnille on annettava riittävästi ja oikea-aikaisesti tietoa siitä, miten kokeiluun haetaan, miten se toteutetaan ja mitä hyötyä kokeiluun osallistumisesta on kunnan ja lasten kannalta.
- kokeilua on jatkettava siten, että kokeiluun voidaan ottaa oppilaita vielä myös vuoden 2019 syyslukukauden alkaessa.
- on turvattava kokeilun koordinointi, sekä tiedottaminen onnistumisista ja valvonta.

Tampereella 2.6.2017

Vapaa kielivalinta ry:n puolesta

Ilmari Rostila
puheenjohtaja
YTT, professori (emeritus)

Lausunnon keskeinen sisältö

Vapaa kielivalinta ry katsoo, että toisen kotimaisen kielen kokeilulle, jonka tavoitteena on suomalaisten kielitaidon monipuolistaminen ja tätä koskevan tiedon keruu, on suuri tarve. Suomenkielisten peruskoululaisten kielitaito on tyypistynyt kahteen kieleen – englantiin ja pakolliseen ruotsiin. Kielitaidon yksipuolistuminen kaventaa kansainvälisiä taloudellisia ja kulttuurisia yhteyksiämme. Opetusviranomaisten pitkään jatkuneet ponnistelut kielitaidon monipuolistamiseksi eivät ole johtaneet tuloksiin. Vain joka viides oppilas opettelee vapaaehtoisia kieliä, esimerkiksi saksaa, ranskaa, venäjää tai espanjaa.

Kokeilun onnistumiseksi on tehtävä kaikki voitava. Suomenkielisten oppilaiden näkökulmasta kokeilun tarjoama perusasetelma ruotsin vaihtamisesta vieraaseen kieleen on lupaava, onhan suomenkielisten motivoituminen ruotsin pakollisiin opintoihin tunnetusti haasteellista. Tämä johtuu ruotsin käytettävyyden vähäisyydestä suomenkielisissä kunnissa, joiden asukkaista keskimäärin vain 0,4% on ruotsinkielisiä. Kokeilu herättääkin varmasti suurta kiinnostusta ja kannustaa kielten opiskeluun. On hyvä, että kokeilua ei rajata maantieteellisesti. Määrällisesti kokeilu on rajattu 2200 oppilaaseen. Tämä ei ole kielitaidon monipuolistamisen eikä tiedon keruun kannalta tarkoituksenmukaista. Suurempi osallistujamäärä takaisi paremman tilastollisen tarkastelun.

Kokeilun onnistumiseen ja hyväksyttävyyteen vaikuttaa myös tekijöitä, jotka liittyvät osallistujien oikeuksiin ja oppilaiden ja vanhempien sekä koulutuksen järjestäjien osallistumishalukkuuteen. Lakiesityksessä ja sen perusteluissa taataan kokeiluun osallistuvan oikeus vapautua ruotsin opinnoista ammattikoulussa ja lukiossa, mutta ei oikeutta saada ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-tutkinto ilman ruotsin opintoja. Virkamiesten kielitaitovaatimusten muuttamista ei myöskään mainita. Näin ruotsin opintojen työtaakka siirtyisi jatko-opintoihin. Tämä asettaa osallistujan epätasa-arvoiseen asemaan muiden kanssa ja vaarantaa opintojen sujumista. Lisäksi tämä epäoikeudenmukaisuus vaarantaa koko kokeilun onnistumisen. Ensiksi, vanhempien huoli lapsen jatko-opinnoista vähentää halukkuutta osallistua. Näin kokeiluun ei ehkä saada riittävästi osallistujia. Toiseksi, esitetyillä ehdoilla kokeilusta kiinnostuvat etenkin vanhemmat, jotka eivät oleta tai odota lapsensa hakeutuvan korkea-asteelle. Näin kokeiluun valikoiduttaisiin kielitaidon monipuolistamisen näkökulmasta epätarkoituksenmukaisella tavalla, tarvitaanhan monipuolista kielitaitoa eniten asiantuntijatyössä ja johtavissa tehtävissä. Kolmanneksi, opiskelijan kiinnostus ja mahdollisuus pitää yllä (kokeilussa valitun) toisen vieraan kielen taitoa jatko-opinnoissa vaarantuu, kun opiskelijan täytyy keskittyä ruotsin opiskeluun uutena kielenä. Neljänneksi, ruotsin opintojen puute saattaa lannistaa nuoren halukkuutta hakeutua jatko-opintoihin. Viidenneksi, osallistujien valikoituminen vinouttaa ja kapeuttaa tutkimusasetelmaa, mikä heikentää kertyvän tiedon pätevyyttä (validiteetti) suhteessa tutkittaviin kysymyksiin.

Kokeilu tulee kohtalokkaasti epäonnistumaan, mikäli suomenkieliselle osallistujalle ei taata oikeutta suorittaa ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-tutkinto ilman ruotsin opintoja.

Osallistujille tulee myös suoda mahdollisuus hankkia ja osoittaa kielilain nojalla vaadittava kielitaito tutkinnosta erillisten ruotsin opintojen avulla. Osallistujille tulisi myös selkeästi taata mahdollisuus hankkia halutessaan ruotsin taidot lukiossa ja korkeakoulussa, sekä huolehtia haasteista, joita asuinpaikkaa vaihtavat perheet kohtaavat. Ainakin suurissa kaupungeissa tulisi olla koulu, jossa kokeiluun osallistuneet voivat jatkaa.

Osallistumiseen kannustavat reilut pelisäännöt vaikuttavat vanhempien lisäksi myös kuntien halukkuuteen hakeutua kokeiluun. Kuntia tulisi kannustaa osallistumaan kokeiluun kompensoimalla vähintään täysimääräisesti kaikki kokeilun järjestelystä ja tiedottamisesta aiheutuneet kulut. Lisäksi, kokeilun onnistumisen varmistamiseksi kokeiluun tulisi voida ottaa oppilaita myös vuoden 2019 syksyllä.